

NAUČNA KONFERENCIJA

**Demokratski socijalizam: jugoslovensko
iskustvo i savremena promišljanja**

KNJIGA APSTRAKATA

**Yugolab/IFDT, Kraljice Natalije 45
7. novembar 2022.**

Priredio:

Petar Žarković

Dizajn:

Sonja Nikolić, Tijana Baltić

Štampa:

Sajnos, Novi Sad

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju

Organizatori:

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju

Beograd, 2022.

Tiraž: 100

ISBN 978-86-82324-22-5

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ORGANIZACIONI I PROGRAMSKI ODBORI

ORGANIZACIONI ODBOR

1. **Gazela Pudar Draško**, direktor i viša naučna saradnica, Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju (Beograd, Srbija).
2. **Milivoj Bešlin**, viši naučni saradnik, Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju (Beograd, Srbija).
3. **Ivica Mladenović**, naučni saradnik, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu (Beograd, Srbija).
4. **Petar Žarković**, naučni saradnik, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet (Beograd, Srbija).

PROGRAMSKI ODBOR

1. **Milivoj Bešlin**, viši naučni saradnik, Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju (Beograd, Srbija).
2. **Hrvoje Klasić**, vanredni profesor, Univerzitet u Zagrebu, Filozofski fakultet (Zagreb, Hrvatska)
3. **Božo Repe**, redovni profesor, Univerzitet u Ljubljani, Filozofski fakultet (Ljubljana, Slovenija).
4. **Ivica Mladenović**, naučni saradnik, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu (Beograd, Srbija).
5. **Gazela Pudar Draško**, direktor i viša naučna saradnica, Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju (Beograd, Srbija).
6. **Husnija Kamberović**, redovni profesor, Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet (Sarajevo, Bosna i Hercegovina).
7. **Filip Balunović**, naučni saradnik, Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju (Beograd, Srbija).
8. **Petar Žarković**, naučni saradnik, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet (Beograd, Srbija).

Povodom 50 godina od poraza i političkog sloma reformskog pokreta u Srbiji (1972-2022) koji su reprezentovali Koča Popović, Marko Nikezić, Latinka Perović, Mirko Tepavac i dr., Laboratorija za istraživanje socijalizma i (post) jugoslovenske studije (YugoLab), Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, organizuje 7. novembra 2022. naučnu konferenciju: *Demokratski socijalizam: jugoslovensko iskustvo i savremena promišljanja*. Uz veliki broj naučnika i istraživača iz različitih društveno-humanističkih disciplina iz Srbije, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Makedonije, konferencija bi imala za cilj da ponudi nove uvide, istorijske i savremene, u glavne osobenosti ideje demokratskog socijalizma. Iz istorijske perspektive, jugoslovensko iskustvo pruža dragoceno saznanje o izgradnji socijalističke alternative koja je činila temeljni okvir jugoslovenskog društva. Ideje jugoslovenskog demokratskog (samoupravnog) socijalizma imale su široku globalnu rezonancu, čineći osnovni stub jugoslovenskog međunarodnog prestiža i angažmana. Imajući to u vidu, konferencija će sagledati sve bitne fenomene jugoslovenskog socijalizma od 1948. godine: stalne tendencije njegovih reformi u pokušaju društvene, političke i ekonomske demokratizacije, sa ciljem održivosti i progresa specifičnog jugoslovenskog puta. Konferencija ima intenciju da odgovori na nezaobilazna pitanja, kao što su rezultati jugoslovenske demokratske transformacije, saznanja o mogućnostima i ograničenjima demokratskog socijalizma u Jugoslaviji, njegove efekte, ishodišta i nasleđe. Takođe, konferencija bi posvetila pažnju savremenim globalnim tendencijama demokratskog socijalizma, ogleđima o aktuelnosti i primenjivosti njegove ideje u hegemonom neoliberalnom svetonazoru.

PROGRAM KONFERENCIJE/

10.00

10.15

Otvaranje konferencije i reč dobrodošlice

10.30

11.00

11.15

11.30

11.45

12.00

SESIJA 1, moderator Petar Žarković

Božo Repe (Univerzitet u Ljubljani, Slovenija), Napuštanje jugoslovenskog samoupravnog socijalizma osamdesetih i početkom devedesetih godina u Sloveniji.

Milivoj Bešlin (Univerzitet u Beogradu, Srbija), Uspon i pad demokratskog socijalizma u Jugoslaviji 1948-1972.

Hrvoje Klasić (Univerzitet u Zagrebu, Hrvatska), Praxis i '68. - jugoslavenska socijalistička alternativa

Husnija Kamberović (Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina), "Demokratski" raskoli unutar komunističkog pokreta u Bosni i Hercegovini 1970-ih i 1980-ih godina (od Avde Hume do Hamdije Pozderca).

12.00

12.15

Pauza za kafu

12.15

12.30

12.45

13.00

SESIJA 2, moderator Ivan Ejub Kostić.

Jure Ramšak (Univerzitet u Ljubljani, Slovenija), „Zašto naša ideologija ne može da podnese suptilnu marksističku raspravu i kritike koje su iz toga proizašle“: društvena kritika i granice demokratskog socijalizma u Sloveniji

Luka Filipović (Univerzitet u Beogradu, Srbija), Dugoročne posledice promene partijskih politika Saveza komunista Jugoslavije i državnih politika SFRJ u periodu 1972-1974. godine na razvoj odnosa jugoslovenskih komunista sa komunističkim partijama Mediterana.

12.15

Marino Badurina (Univerzitet u Zagrebu, Hrvatska), Tko su bili liberali i konzervativci u Jugoslaviji krajem 60-ih i početkom 70-ih godina?: sukob dviju centrističkih koncepcija.

Veljko Stanić (Univerzitet u Beogradu, Srbija), Marksizam, reformizam, modernost: Milovan Đilas i pitanje demokratskog socijalizma.

14.00

Petar Žarković (Univerzitet u Beogradu, Srbija), Od demokratskog do realnog socijalizma: jugoslovensko-sovjetski ideološki spor.

14.00

Pauza za ručak

15.00

15.00

SESIJA 3, moderatori Filip Balunović i Ivica Mladenović.

Katarina Peović (Univerzitet u Rijeci, Hrvatska), Manifest komunističke partije - tekst antikapitalističke ljevice.

Ivan Velisavljević (Dom kulture "Studentski grad" u Beogradu, Srbija), Klasna matrica i savremene leve strategije u Srbiji.

Biljana Đorđević (Univerzitet u Beogradu, Srbija): Demokratsko planiranje ili tržišni socijalizam?

16.30

Anastas Vangeli (Univerzitet u Ljubljani, Slovenija), O globalnoj Kini, (bivšoj) Jugoslaviji i socijalizmu.

APSTRAKTI /

NAPUŠTANJE JUGOSLOVENSKOG SAMOUPRAVNOG SOCIJALIZMA OSAMDESETIH I POČETKOM DEVEDESETIH GODINA U SLOVENIJI

Božo Repe

Filozofski fakultet Univerziteta u Ljubljani

bozo.repe@ff.uni-lj.si

Politički procesi osamdesetih godina u Sloveniji razvili su se u mirnu društvenu revoluciju, a ona je na kraju dovela do napuštanja samoupravnog socijalizma, osamostaljenja i, nakon osamostaljenja, do kopiranja neoliberalnog modela. Proces nekritičkog preuzimanja neoliberalnih obrazaca bio je inače baš zbog specifičnosti jugoslovenskog socijalističkog modela sporiji nego u istočnoevropskim državama, s kojima se Slovenija na kraju izjednačila, a ekonomski su je najrazvijenije zemlje dostigle pa i prestigle. Na društvenu revoluciju osamdesetih godina uticali su uslovi u Jugoslaviji. Sa slovenačkim i jugoslovenskim uslovima su se odlučujuće isprepletali i spoljni faktori. Za raspad i napuštanje samoupravnog socijalizma bili su ključni interni odnosi: ekonomska kriza, kriza političkog sistema i kriza u međunacionalnim odnosima. Sve s neuspelim pokušajima reformi, naročito onim s kojima je pokušao poslednji jugoslovenski premijer Ante Marković. Odlučujuće vanpolitičke okolnosti bile su kraj bipolarne podele sveta, raspad socijalizma na Istoku i jačanje evropskih integracija koje su kod Slovenaca probudile osećaj da im Jugoslavija više nije potrebna. Zapad je idealizovan (tzv. *window shopping*), a samoupravni socijalizam sve više odbacivan i zbog toga što je bio povezan s rastućim antijugoslovenstvom. Društveni procesi su u prvoj polovini osamdesetih godina doneli odbacivanje produženja Titovog kulta ličnosti, kritičku alternativnu kulturu i snažno, a raznorodno civilno društvo. Istovremeno je na sporedna vrata počeo da ulazi proces nacionalne homogenizacije (sport, turistička akcija *Slovenija*,

moja dežela). U drugoj polovini osamdesetih godina to je dovelo do nastanka prvih opozicionih „veza” (formalno unutar Socijalističkog saveza radnog naroda), koje su zatim postale stranke (od 1989), prvih višestranačkih izbora s proleća 1990 i nove, opozicione vlade (koalicija Demos). Odbačen je pridev „socijalistički”. U oblasti ekonomije je započeo postupak privatizacije i grabljenja društvene imovine (do tada skoro 100% u vlasništvu zaposlenih, tzv. društvena imovina). Najpre na osnovu tzv. Markovićeveog modela privatizacije, a posle osamostaljenja putem slovenačkog zakonodavstva o privatizaciji. Samoupravljanje u preduzećima je bilo odbačeno. U početku barem delimično gradualistički model devedesetih bio je isto odbačen, a u narednoj deceniji je s tzv. menadžerskim otkupima započela „tajkunizacija” (naročito između 2004–2008, u periodu prve desne vlade Janeza Janše). Ona je dovela do toga da je Slovenija izgubila većinu državnih ekonomskih i drugih atributa i to samo delimično zbog ulaska u EU. Ne upravlja ekonomijom (nema više banaka, ne kontroliše finansijske tokove) i samo delimično saobraćajnu infrastrukturu (aerodrom Brnik je prodala nemačkom paradržavnom društvu Fraport, avio-kompaniju Adrija ostavila da se opljačka i propadne, Slovenske železnice postepeno otkupljuju stranci, tako da sada drži u rukama još samo Luku Kopar). Ovi procesi su doveli do toga da se u krizi 2013. Slovenija našla pred bankrotom i pretio joj je grčki scenario prinudne uprave (tzv. „trojka”, koju je Janša, kada je izgubio vlast zbog protesta, čak i pozivao). Preduzeća su danas uglavnom privatizovana, državnog vlasništva je samo još za oko deset milijardi Eura. Samoupravljanje, osim u retkim preduzećima, nije zamenjeno radničkim suupravljanjem preduzećima. Niti je došlo ni do unutrašnjeg otkupa zaposlenih. Umesto toga je u prvoj fazi došlo do tzv. vaučerske privatizacije, koja je omogućila prvi talas bogaćenja onih koji su upravljali tzv. ovlašćenim investicionim društvima (slov. PID-i). Ekonomski je inače Slovenija zahvaljujući izvoznoj orijentaciji relativno uspešna, ali nije smanjila zaostajanje za državama sa kojima se željela uspoređivati, npr. Austrija. Raskorak u BDP-u između Slovenije i Austrije viši je, nego što je to bilo krajem sedamdesetih godina. Još je najrazvijenija država na području bivše Jugoslavije, ali je njezin ekonomski utecaj u tom prostoru slab.

USPON I PAD DEMOKRATSKOG SOCIJALIZMA U JUGOSLAVIJI 1948-1972.

Milivoj Bešlin

Institut za filozofiju i društvenu teoriju

Univerziteta u Beogradu

milivoj.beslin@gmail.com

Polazeći od raskida sa Staljinom 1948. i ne apstrahujući političke preteče, istorijsko razdoblje u Jugoslaviji, u drugoj polovini šezdesetih godina 20. veka, nakon otpočinjanja privredne reforme i Brionskog plenuma, poznato je po svojim reformskim karakteristikama. Temeljna reforma ekonomskog sistema, ubrzo je proširena i na ostale segmente društva i uticala je na promenu samog karaktera federalističkog ustrojstva, kao i na decentralizaciju vladajuće partije. U Srbiji su tendencije reformi i demokratizacije socijalizma, koje su odnele prevagu u društvu, najcelovitije bile izražene u vreme rukovodstva Saveza komunista ove republike, na čijem čelu se nalazio Marko Nikezić (1968–1972). Uzimajući u obzir složenu spoljopolitičku, hladnoratovsku konstelaciju, a polazeći od strukturne krize u prvoj polovini šezdesetih, analizirana je ekonomska i idejna osnova privredne reforme, kao i realni dometi Brionskog plenuma. U referatu se tretiraju i reforma i reorganizacija SKJ, suštinska decentralizacija jugoslovenskog federalizma, kao i odnosi reformskog rukovodstva Srbije sa drugim jugoslovenskim republikama i jugoslovenskim predsednikom Titom.

Posebna pažnja je posvećena političkom rukovodstvu Marka Nikezića i njegovim temeljnim programskim usmerenjima, promovisanim pod idejom „moderne Srbije“. Ideje socijalističke demokratizacije, sa povećanom ulogom autonomnih segmenata

društva, značajno su umanjili realan pritisak političkih struktura na društvo, jačajući ga na račun države. Takođe, razumevanjem Jugoslavije kao složene države, odbacivanjem uloge Srbije kao čuvara Jugoslavije, odbacivanjem patronata nad Srbima u drugim republikama, povećanim samoupravnim pravima pokrajina – temeljno i suštinski je napravljen diskontinuitet sa svim centralističkim i nacionalističkim pojavama u Srbiji. Ovakva politika odvešće srpsko rukovodstvo u sukob sa predstavnicima nacionalističke kritičke inteligencije, ali i sa konzervativnim delovima monopolističke partije. U referatu će se tretirati i sukob koncepcija unutar Srbije, međusobne razlike, kao i Titova arbitraža u korist jedne strane, koja će ključne reformske protagoniste demokratizacije ukloniti sa političke i javne scene Srbije i Jugoslavije, čime je zatvoreno važno poglavlje jugoslovenske i srpske istorije.

PRAXIS I '68. JUGOSLAVENSKA SOCIJALISTIČKA ALTERNATIVA

Hrvoje Klasić

Filozofski fakultet Univerziteta u Zagrebu

hklasic@ffzg.hr

U uvodniku 1. broja časopisa Praxis između ostalog je pisalo: „Smatramo da je prvenstveni zadatak marksista i socijalista pojedinih zemalja da uz opće probleme suvremena svijeta kritički osvjetljavaju probleme svoje vlastite zemlje. Primarni je zadatak jugoslavenskih marksista da kritički raspravljaju o jugoslavenskom socijalizmu“. Praksisovci su nastojali ukazati da u socijalizmu sve mora biti podložno kritici, te da marksistička dijalektika ne smije degenerirati u apologiju „svega postojećeg“ kao u staljinizmu.

Jedna od glavnih kritika odnosila se na inzistiranje na privrednoj, bez adekvatne podrške društvenoj reformi u Jugoslaviji. Nastojanje da se ekonomska liberalizacija provede bez sustavne političke liberalizacije ne samo da nije bila moguća nego je praksisovcima predstavljala najbolji argument da u Jugoslaviji staljinizam niti je bio suštinski pobijeđen niti u potpunosti iskorijenjen. Osnovna namjera praksisovaca bila je demokratizacija društva „odozgo“, počevši upravo od državno – partijskog aparata. Jer, kako su isticali „u društvu ne može biti stvarne demokracije sve dok je ona u povoju u vladajućoj partiji“.

Glavna zamjerka službenoj ekonomskoj politici bilo je prepuštanje privrednog razvitka isključivo tržišnoj logici, čiji bi konačni rezultat mogao biti urušavanje socijalizma i uspostava klasičnog „laissez-faire“ oblika kapitalističkog društva. Kako bi se izbjegao ovakav

razvoj događaja praksisovci rješenje vide u planiranju, ali ovaj put ne državnom, nego društvenom. Njihov cilj bilo je društvo u kojem će se istovremeno izbjeći i tržišno uvjetovan ekonomski automatizam i centralizirano državno planiranje.

Okolnost zbog koje vlasti, uz konstantne verbalne napade, ipak sve do 1968. nisu poduzimale radikalnije poteze prema Praxisu bila je (pre mala) publika. Unatoč ugledu kojeg su časopis i škola uživali u stručnim krugovima, njihov utjecaj na širu jugoslavensku javnost bio je minimalan. Međutim, onog trenutka kada je primijećeno da praksisovci svojim idejama i stavovima počinju izazivati sve veći interes kod mladih, obrazovanih, a istovremeno nezadovoljnih pojedinaca Praxis postaje „neprijatelj jugoslavenskog socijalizma broj 1“, a praksisovska „kritika svega postojećeg“ okarakterizirana je isključivo kao „negacija svega postignutog“.

„DEMOKRATSKI“ RASKOLI UNUTAR KOMUNISTIČKOG POKRETA U BOSNI I HERCEGOVINI 1970-IH I 1980-IH GODINA (OD AVDE HUME DO HAMDIFE POZDERCA)

Husnija Kamberović

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

husnijakamberovic@gmail.com

U radu se razmatraju metode koje su primjenjivali vodeći slojevi komunističkog pokreta u BiH prilikom međusobnih obračuna, počevši od uklanjanja Avdo Hume i Pašage Mandžića 1970-ih godina do uklanjanja Hamdife Pozderca krajem 1980-ih godina. Akcenat će biti na „skrivenoj povijesti“ putem koje se konstruiraju situacije i argumenti za obračun. Ovi raskoli će se promatrati u širem jugoslavenskom kontekstu, te konkretnoj bosanskohercegovačkoj stvarnosti 1970-ih i 1980-ih godina.

Prvi primjer koji se analizira je „slučaj Avde Hume i drugih“ koji je počeo 1972. u vrijeme obračuna sa liberalima u Srbiji. U to vrijeme na čelu SKBiH je bilo „čvrstorukaško“ rukovodstvo koje je u nedostatku prave liberalne struje kao „protivnika“ **konstruiralo** liberalnu struju i optužilo je da promovira ideje višestranačja. Riječ je o nešto širem krugu konstruiranih protivnika (Avdo Humo, Osman Karabegović, Čedo Kapor, Hajro Kapetanović), ali se vremenom pokazalo da među ovom „grupom“ postoje određene razlike: Avdo Humo je samo optuživan da se zalaže za uvođenje višepartijskog sistema, Osman Karabegović za suprotstavljanje idejama jačanja republika, Čedo Kapor za nacionalizam. Rezultat je bio da su 1974. neki isključeni iz Saveza komunista (Karabegović, Kapor), a neki su opomenuti (Humo); a svi su marginalizirani iz političkog života.

Drugi primjer je „slučaj Pašage Mandžića“ koji se također odvija tokom 1970-ih godina. Pozadina ovog „obračuna“ je široka, i u sebi je sadržavala sukobe na lokalnom nivou u Tuzli (Pašaga Mandžić i nova mlada lokalna elita u gradu Tuzli), ali i elemente sukoba na višoj razini proistekla iz različitog razumijevanja pojedinih epizoda iz historije, posebno različita razumijevanja ratnih događanja 1941-1942. godine u istočnoj Bosni. Ovaj sukob na višoj razini će se odvijati između Mandžića i Rodoljuba Čolakovića, a rezultat je optužba Pašage Mandžića kao muslimanskog nacionaliste i konstruiranje „Tuzlanske grupe“ koja djeluje sa pozicija muslimanskog nacionalizma. U radu ću se pozabaviti ovim interpretacijama, a ključna teza je da je riječ o **konstruiranoj** grupi i **konstruiranom** nacionalizmu. Mandžić je na kraju umjesto na optuženiku klupu izveden kao svjedok u optužbi protiv „muslimanskih nacionalista“, ali je 1975. umro, politički i društveno marginaliziran.

Treći primjer kojim ću se baviti je slučaj Hamdije Pozderca i njegove političke marginalizacije 1988. godine. Ovaj ću primjer promatrati u kontekstu širih jugoslavenskih zbivanja krajem 1980-ih godina.

U sva tri primjera ću ukazati na sličnosti i razlike u ovim raskolima. Svi koji su uklonjeni iz Saveza komunista su ostali i dalje uvjereni komunisti, ali bez političkog angažmana. Mandžić i Pozderac su umrli u vrijeme tih obračuna, dok je Avdo Humo, politički marginaliziran, preživio raskol, ali duboko razočaran. Humo je 1989. rehabilitiran, a početkom 1990-ih pojavljivale su se i ideje o Mandžićevoj rehabilitaciji, dok je Hamdija Pozderac i danas u javnom diskursu najčešće predstavljan kao žrtva obračuna različitih jugoslavenskih struja o budućnosti Jugoslavije.

„ZAŠTO NAŠA IDEOLOGIJA NE MOŽE DA PODNESE SUPTILNU MARKSISTIČKU RASPRAVU I KRITIKE KOJE SU IZ TOGA PROIZAŠLE“: DRUŠTVENA KRITIKA I GRANICE DEMOKRATSKOG SOCIJALIZMA U SLOVENIJI

Jure Ramšak

Znanstveno-raziskovalno središče Koper [Naučno-
istraživački centar Kopar]

jure.ramsak@zrs-kp.si

Referat prati tri sekvencije liberalno-levičarske društvene kritike stvorene kao refleks na društveno-političke dinamike u slovenačkom i jugoslovenskom okruženju sedamdesetih godina. Mada je posleratna tzv. kritička generacija sa svojim negiranjem humanističkog socijalizma i novu fascinaciju nad Hajdegerovom filozofijom početkom sedamdesetih godina došla do samih granica zvanične socijalističke samoupravne ideologije, može se kod pojedinačnih „anarholiberala“ kao početnog fokusa ovog referata pronaći originalne analize slovenačkog partijskog „liberalizma“ i uzroka njegovog pada. Taj se u jeseni 1972. prekrio i sa najvišim intenzitetom politizacije studentskog pokreta, pa će tako pored uticaja dobro poznate *praxis* filozofije u tom delu rasprava obuhvatiti i zalaganje mladih radikalaca za demokratske vrednosti socijalističkog društva i njihovo lomljenje aksioma poput Titovog kulta ličnosti, što sve govore naprotiv teze o studentskom pokretu kao vodi na mlin konzervativnih snaga. Posle uvođenja velikih samoupravnih reformi Kardeljevog tipa sredinom sedamdesetih najrigorozniji alternativni aktivizam javlja se kod grupe sociologa i filozofa, koja je proučavala političku ekonomiju SFRJ kroz optiku marksističkog strukturalizma i na osnovi analize

programa usmerenog obrazovanja dolazila do zaključka o celokupnoj deformaciji jugoslovenskog revolucionarnog projekta. Uoči svih tih dugih godina zaboravljenih levičarskih aspekta društvene kritike, koji su svojedobno bili čak najradikalniji element socijalističke javne sfere, možemo postaviti niz pitanja za debatu o nerealizovanim demokratskim potencijalima samoupravnog društva, a istovremenu i o tehnologiji vlasti birokratiziranih partijskih elita.

TKO SU BILI LIBERALI I KONZERVATIVCI U JUGOSLAVIJI KRAJEM 60-IH I POČETKOM 70-IH GODINA?: SUKOB DVIJU CENTRISTIČKIH KONCEPCIJA

Marino Badurina

Filozofski fakultet Univerziteta u Zagrebu

mbadurina90@gmail.com

Pojmovi „konzervativizam“ i „liberalizam“ u jugoslavenskom socijalističkom okviru korišteni su u sklopu hladnoratovske dinamike, kada je ovo prvo zvučalo pejorativno, ili unutarpartijskih strujanja i obračuna pri čemu je bilo oportuno izbjeći obje etikete. Tijekom 1960-ih i 70-ih hladnoratovski rječnik bio je još uvijek pretežno ideološki, važno je bilo odrediti se kao liberal ili konzervativac, socijalist (eurokomunist) ili dogmat (staljinist), zapadnjak ili sovjetofil (rusofil) itd. Lakše je bilo objasniti svoju ideološku poziciju i ekonomski interes nego raspredati o etničkim, nacionalnim, jezičnim i ostalim kulturnim i povijesnim razlikama. Zapad je poticao takve krute dihotomije unutar Istočnog bloka, a ni komunističkom ideološko-manihejskom doživljaju svijeta to nije smetalo. To je naposljetku sprječavalo sporazum i konvergenciju tih strana i realnost liberalno-konzervativnog socijalizma (Kolakowski), uspostavljanje pozicije svojevrsnog političkog centra. Ipak, Jugoslavija je krajem 60-ih i početkom 70-ih ušla u eksperimentalnu fazu koja je nastojala (po)miriti obje sastavnice, i na idejnoj i na nacionalnoj ravni. Djelovalo je kao da su trajni, gotovo konačni, međunacionalni i ideološki kompromisi i dogovori nadohvat ruke. Taj eksperiment će se pokazati neuspješnim. Bio je to manje rezultat sukoba tzv. konzervativaca i liberala, dogmata i reformatora, lijevih i desnih, a više sukob dvije generacijski i konceptijski različite vizije centra. Dok je Zapad upravo gradio svoju liberalno-konzervativnu fuziju koja će ga i dovesti do

pobjede u Hladnome ratu, u Jugoslaviji su se, ne toliko različito u odnosu na ostatak Istočnog bloka, „liberali“ i „konzervativci“ međusobno pojeli (često se taj sukob odvijao kroz ličnosti, a ne među njima) i time otvorili vrata „nacionalistima“, protivnicima Jugoslavije. „Revolucionarni demokrati“ morali su prepustiti mjesto „demokratskim nacionalistima“. Jesu li Jugoslaveni tako pokazali višak ideološkičnosti, manjak pragmatičnosti, i je li upareno socijalističko jugoslavenstvo umjesto garanta opstanka (po formuli: socijalizam garant Jugoslavije, Jugoslavija garant socijalizma) na kraju pretvoreno u tempiranu bombu?

DUGOROČNE POSLEDICE PROMENE PARTIJSKIH POLITIKA SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE I DRŽAVNIH POLITIKA SFRJ U PERIODU 1972-1974. GODINE NA RAZVOJ ODNOSA JUGOSLOVENSКИH KOMUNISTA SA KOMUNISTIČKIM PARTIJAMA MEDITERANA

Luka Filipović

Institut za savremenu istoriju u Beogradu

filipovic.luka95@gmail.com

Godinama pre početka velikog rascepa u sferi odnosa marksističkih partija Evrope 1968. godine, Savez komunista Jugoslavije pružao je različite oblike podrške i neretko, finansijske pomoći reformističkim strujama komunističkih partija Italije, Francuske, Španije i Grčke. Izveštaji partijskih tela jugoslovenske partije i beleške razgovora vođenih prilikom susreta jugoslovenskih komunista i evropskih marksista pokazuju da su procesi promene partijske ideologije komunističkih partija Mediterana doprineli proširivanju saradnje Saveza komunista Jugoslavije sa onim partijama krajnje evropske levice koje je savremena štampa označila kao evrokomunističke partije. Sa druge strane, mnogi indikatori ukazuju da su dugoročne posledice burnih događaja u SFR Jugoslaviji i promena partijskih politika jugoslovenske partije početkom sedamdesetih godina XX veka već krajem iste decenije predstavljale povod udaljavanja drugih partija reformističkog bloka komunističkih partija Evrope i Saveza komunista Jugoslavije. Analizirajući arhivsku dokumentaciju Odeljenja za međunarodne odnose i veze SKJ, materijale sa sednica saveznih i republičkih ideoloških komisija, izveštaje službe državne bezbednosti i diplomatskih predstavnika SFR Jugoslavije

u zemljama Mediterana, ovaj rad će pokušati da doprinese daljem upoznavanju načina na koji su promene dominantnih stavova jugoslovenskih komunista mogle uticati na razvoj odnosa Saveza komunista Jugoslavije sa evrokomunističkim partijama. U cilju postavljanja tematskih okvira ovog istraživanja u geopolitički, društveni i istorijski kontekst, u daljem tekstu diskutovaće se o rezultatima socioloških, politikoloških i istorijskih studija, ali i o sadržajima članaka objavljenih u partijskoj štampi jugoslovenske, italijanske i francuske partije u periodu 1960-1980. godine

MARKSIZAM, REFORMIZAM, MODERNOST: MILOVAN ĐILAS I DEMOKRATSKI SOCIJALIZAM

Veljko Stanić

Univerzitet u Beogradu

veljko.stanic1984@gmail.com

U istoriji komunizma, Milovan Đilas je zapamćen kao pisac *Nove klase*, kritičar birokratskog karaktera vlasti komunističkog režima, zagovornik demokratizacije političkog i kulturnog života, kao i veliki disident i politički zatvorenik. On, dakako, nije bio prvi. Još dvadesetih godina Boris Suvarin i Viktor Serž postaju ne samo Staljinovi protivnici nego i intelektualci koji će čitav život posvetiti pitanjima revolucije i socijalizma. Leon Trocki u progonstvu nije samo poraženi velikan Oktobra 1917. već i pisac, između ostalog, *Izdane revolucije* u kojoj Staljinovoj diktaturi suprotstavlja sovjetsku demokratiju koja podrazumeva pravo na kritiku, slobodu izbora, obnavljanje sindikata, borbu za jednakost i protiv privilegija, slobodu umetnosti i nauke. Tridesetih godina javljaju se u književnosti glasovi koji problematizuju teme revolucije, slobode, nasilja, totalitarizma, u prvom redu Artur Kestler i Manes Šperber, da bi im se posle Drugog svetskog rata pridružili Alber Kami, Horhe Semprun, Česlav Miloš i drugi.

Milovan Đilas je, međutim, bio prvi posleratni disident koji je pripadao samom vrhu jednog komunističkog režima. U ovom izlaganju bismo želeli da ocrtao Đilasov intelektualni razvoj od posleratnih godina i raskida Jugoslavije i SSSR 1948, preko njegovog aktivnog publicističkog i teorijskog rada početkom pedesetih godina, pada sa vlasti 1954, kao i potonje spisateljske aktivnosti (*Nova klasa, Razgovori sa Staljinom*, pripovetke,

romani, članci u stranoj štampi), suđenja i robija kojima je bio podvrgnut, zaključno sa 1969. kada je objavio *Nesavršeno društvo*. Novija istraživanja iz oblasti intelektualne istorije, naročito ona koja tokom poslednjih desetak godina sprovodi ugledni indijski profesor Šobhanlal Data Gupta, pokazuju kako je naglasak stavljen na subjektivnost, svest, slobodu, idealizam i pluralizam, a ne samo kritiku partijske birokratije, zajednički različitim duhovima, u bitno drugačijim vremenskim i istorijskim situacijama, kao što su Roza Luksemburg, Gramši, Buharin, Rjazanov i drugi, i kako ovi elementi, vraćajući Marksa hegelijanskim korenima, obrazuju alternativno nasleđe u vidu demokratskog socijalizma suprotstavljenog sovjetskom *mainstream* marksizmu.

Osim Đilasovih objavljenih knjiga i članaka, u radu se služimo i neobjavljenim Đilasovim rukopisima, dnevnicima, beležnicama, prepiskom, kao i relevantnom domaćom i stranom arhivskom građom.

OD DEMOKRATSKOG DO REALNOG SOCIJALIZMA: JUGOSLOVENSKO- SOVJETSKI IDEOLOŠKI SPOR

Petar Žarković

Institut za filozofiju i društvenu teoriju

Univerziteta u Beogradu

zarkovic011@gmail.com

Sukob Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom 1948, te jugoslovenska unutrašnja transformacija koja je sledila, otvorili su značajnu debatu unutar radničkog pokreta o osnovnim pravicima razvitka socijalističke teorije i prakse. Sa jedne strane, jugoslovenski komunisti su u ogledanju sa sovjetskim („staljinističkim“) iskustvom, gradili početne temelje „demokratskog samoupravnog socijalizma“, dok su sovjetski teoretičari osporavali jugoslovenske ideološke novine, smatrajući ih „revizionističkim“ i štetnim. Sukob između Kine i Sovjetskog Saveza, dodatno je produbio podele i urušio ideološku monolitnost svih komunističkih partija. U radničkom pokretu od tada se isticala borba protiv “desnog revizionizma” (titoizam) i “levog revizionizma” (maoizam). Polemika je doživela vrhunac tokom 1960-tih godina, kada je Jugoslavija otpočela svobuhvatniji proces društvene i privredne reforme, a u Moskvi bilo započeto preispitivanje Hruščovljeve partijske linije „destaljinizacije“. Vrhunac polemike usledio je nakon 1968. i vojne intervencije u Čehoslovačkoj. Izlaganje će se stoga koncentrisati na jedno od suštinskih problemskih pitanja jugoslovensko-sovjetske polemike - uloge komunističke Partije u društvu. Polazeći od primera nasilno ugušenih reformskih tendencija u Pragu, kritika sovjetskih ideoloških intepretacija je dobila značajan impuls u jugoslovenskoj javnosti, reflektujući se među intelektualnim krugovima i unutar partijskog rukovodstva u Srbiji. Predviđeno izlaganje želi da ukaže na značajne

momente te kritike, koji su otkrivali stalne težnje jugoslovenskog demokratskog socijalizma, ali i neprevladane teškoće u njegovoj konačnoj realizaciji. Na taj način, bliže se posmatraju konačne dileme jugoslovenske „liberalizacije“, naročito u komparaciji sa ideološkim postavkama „realnog socijalizma“ u Sovjetskom Savezu.

MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE - TEKST ANTIKAPITALISTIČKE LJEVICE

Katarina Peović

Filozofski fakultet Univerziteta u Rijeci

katarina.peovic@ffri.uniri.hr

Predavanje će razmotriti neke od poruka Manifesta komunističke partije u kontekstu aktualnih antikapitalističkih pokreta, organizacija i njihovih borbi. Poraz realnih socijalizama 20. stoljeća ostavio je antikapitalističku ljevicu u dubokim problemima, bez realnog odnosa prema povijesnim pokušajima, pouka koje bi iz tih eksperimenata trebalo izvući za aktualnost i budućnost antikapitalističkih borbi.

Kritički povratak Manifestu omogućava da se podsjetimo kako je temeljna odrednica i zadatak komunista artikuliranje interesa proleterske klase kao cjeline, klase kojoj je centralni interes upravo obaranje kapitalizma, svrgavanje vladajuće kapitalističke klase i ukidanje njezine društveno-ekonomske funkcije. Taj interes nije uvijek razvidan u partikularnim historijskim borbama radništva i obespravljenih, nerijetko one i nisu na liniji klasnih interesa cjeline proleterijata, te je zadatak komunista da generalne interese razumiju i teorijski artikuliraju u vidu vizije na pozadini koje se proleterijat tek može konstituirati u klasu.

Predavanje će pokušati ponuditi takvu viziju kao presudnu u davanju pozitivnih ciljeva borbe protiv kapitalizma, pa time i omogućiti sagledavanje konkretnijih programskih, organizacijskih i strateških koraka u svrhu dosezanja tih ciljeva. Pozitivna vizija postkapitalističkog društva i ekonomije nužna je da bismo prevladali česte ograničavajuće negacijski određene cilj reducirane na neodređenu apstrakciju ili na običnu parolu.

DEMOKRATSKO PLANIRANJE ILI TRŽIŠNI SOCIJALIZAM?

Biljana Đorđević

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

biljana.djordjevic@fpn.bg.ac.rs

U ovom izlaganju predstaviću najvažnije tačke sporenja između Robina Hahnela i Erika Olina Rajta u vezi sa njihovim predlozima za demokratizaciju ekonomije. Imamo Hahnelovu participativnu ekonomiju (tzv. model *Parecon*) s jedne strane, i Rajtov socijalizam realne utopije kao mešovine participativnog planiranja, državnih regulatornih mehanizama i tržišta, s druge strane. Ova se dva pristupa - demokratsko planiranje i tržišni socijalizam - predstavljaju kao dve alternative kapitalizmu. Pitanje je, na primer, može li se iz sadašnjeg trenutka uopšte misliti alternativa bez koncepta tržišta koje bi imalo ulogu u budućem modelu demokratskog socijalizma, i to ne u smislu da li teoretičari mogu zamisliti takvu alternativu već više da li bi današnji ljudi demokratski izabrali ekonomiju koja ni na koji način ne uključuje tržište? Rajt predviđa da je to malo verovatno. S druge strane, za Hahnela je već uključivanje tržišta u institucionalni model demokratskog socijalizma začetak sopstvene propasti, jer je tržište rak koji izjeda mogućnost egalitarnog participativnog planiranja. Iako je ovo pre svega rasprava o tome kako bi demokratski socijalizam trebalo da izgleda, čini se da je odnos prema tržištu istovremeno i odnos prema drugom složenom pitanju: može li se do ma koje od alternativa doći na demokratski način, odnosno kakva je teorija tranzicije ka boljem društvu? Drugim rečima, može biti da je demokratija istovremeno neophodna i nemoguća za ostvarenje u politički slobodnom, društveno pravednom i ekološki održivom društvu budućnosti.

KLASNA MATRICA I SAVREMENE LEVE STRATEGIJE U SRBIJI

Ivan Velisavljevic

Dom kulture "Studentski grad" u Beogradu

ivan.velisavljevic@gmail.com

U izlaganju se savremena strateška opredeljenja levice u Srbiji analiziraju u ključu teorije klasne strukture Viveka Čibera i pitanja o odnosu radništva, ideologije i materijalnosti klasne strukture u kreiranju kolektivnog otpora kapitalizmu. Razmatra se teza da je leвица u Srbiji, nakon "kulturološkog zaokreta" u Zapadnoj marksističkoj teoriji, program i strateške prakse umnogome zasnovala na otporu prema ideološkoj hegemoniji tzv. neoliberalnog kapitalizma, čime je mogla da pridobije kao glasače, simpatizere i aktivno članstvo uglavnom pripadnike srednje klase. Strukturni razlozi zbog kojih radnička klasa odbija kolektivni otpor kapitalizmu gotovo da nisu ozbiljno razmatrani niti su strategije formirane tako da adresiraju te razloge. Krivica za radničko neučestvovanje u levim političkim opcijama se videla ili u samom radništvu, kao naprosto konzervativnom i okrenutom desnim opcijama, zatim u promeni radničkog samoidentifikovanja zbog kapitalističke proizvodnje, te u medijski, od elita, nametnutoj ideološkoj hegemoniji nacionalizma, religije i retradicionalizacije društva, dakle: u kulturnim uslovljavanjima klasne strukture. Sa takvim strateškim usmerenjem, podrška levim opcijama koje ignorišu materijalnost klasne strukture i uopšte se ne zanimaju za drugačije načine pridobijanja radničke klase (izvan sporadičnih medijskih kampanja), ostaje na nivou manjeg procenta sredjeklasnih glasača/simpatizera. S druge strane, leve opcije koje se deklarišu kao "radničke", a negiraju ili

ne razumeju materijalne razloge izostanka masovnijeg radničkog učešća u političkoj borbi na strani levice, te stoga ne formiraju strategije spram tih materijalnih razloga, ostaju sa zanemarljivom podrškom, van elektoralne arene. Kada posložimo razloge zbog kojih, prema Čiberu, za pripadnike radničke klase racionalan izbor da ne učestvuju u kolektivnoj borbi protiv kapitalizma a za socijalizam, razmotrićemo moguće strategije koje Čiber nudi za izmenu tog stanja i proveriti da li one mogu funkcionisati u Srbiji danas.

O GLOBALNOJ KINI, (BIVŠOJ) JUGOSLAVIJI I SOCIJALIZMU

Anastas Vangeli

Ekonomski fakultet Univerziteta u Ljubljani

anastas.vangeli@gmail.com

U radu se razmatraju različita shvatanja socijalizma u teoriji i praksi, uzimajući u obzir ideacione tokove i razmene između Narodne Republike sa Socijalističkom Jugoslavijom (i njenim državama naslednicama), kao i nasleđe ovih procesa do danas. Odnos Kine i Jugoslavije bio je usredsređen na ideološke debate, sukobe, a kasnije i na uzajamne naučene lekcije (pozitivne i negativne), i kao takav bio je živ, dinamičan i pretrpeo je značajne promene tokom poslednjih 80 godina. Rad pokazuje da uzimajući u obzir ovaj često zanemareni deo istorije (i sadašnjosti?) socijalističkog sveta, možemo popuniti važne intelektualne praznine koje objašnjavaju putanje obe strane, odnosno globalni uspon Kine i raspad Jugoslavije, te potonja periferizacija njenih država naslednica, dok u isto vreme možemo da obogatimo debate o tome šta je socijalizam bio, jeste ili bi trebalo da bude u budućnosti.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

141.8:321.7(497.1)"19"(048)

323(497.1)"19"(048)

**НАУЧНА конференција Демократски социјализам:
југословенско искуство и савремена промишљања (2022
; Београд)**

Knjiga apstrakata / Naučna konferencija Demokratski socijalizam: jugoslovensko iskustvo i savremena promišljanja ; [priredio Petar Žarković]. - Beograd : Univerzitet, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2022 ([Novi Sad] : Sajnos). - 34 str. ; 15 cm

Tiraž 100.

ISBN 978-86-82324-22-5

а) Социјализам -- Југославија -- 20в -- Апстракти б)
Демократија -- Југославија -- 20в -- Апстракти в) Југославија
-- Политичке прилике -- 20в -- Апстракти

COBISS.SR-ID 77481737